

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא , תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

חוק, מחוקק, משפט — ערכים ומונחים

מינוח מדויק חיוני הוא, למען יבינו הפול את משמעותו של מוצא פה או עט, וכן גם למען אחדיות ומניעת בלבול מוחות, כאשר ימציא לו כל אחד מעין מינוח משלו, והמאזין או הקורא לא יתבונן עוד למה מתפון פלוני, להבדיל מאלמוני. שבעתיים חיוני הדיוק במינוח ערכים משפטיים, ובראשם פרלמנטריים — ראשית "לשם", באשר הם נמנים עם ערכי-יסוד, מוחשיים-מעשיים ומוסריים, של חברה תקינה והני תקין של חברה, מדינה וכל פרט בהם; ושנית באשר טשטושים עלולים ליצור השפעות לעבר הרשות המחוקקת, ומשם אף לעבר פס המשפט, בכבודו ובעצמו. ההבהרות דלהלן אך ממחישות את האמור לעיל, ורחוקות ממיצויו.

ערב ובוקר, בכל פלי התקשורת, החזותיים, הקוליים והמודפסים, הציפור מתבשר: "חוק... אושר בפנסת". ולא היא. בכל גיליון "רשומות/ספר החוקים" נמצאת, בשולי כל חוק, הערה — "נתקבל בפנסת ביום...". פלומר, לא "אושר" חוק, כי אם "נתקבל". בעצם יש בהבהרה זו כדי פסילה השימוש במונח "אושר". והרי אף אם מונח רשמי

ומושרש אינו קולע, עדיף הוא מניסיון, מדעת או מתוך חוסר ידיעה, להחליפו באחר — פן יצא שכרה (המפוקפק) של בהירות לשונית (מפוקפקת) בהפסד אחדות; והמערער על טיב המינוח הרשמי יגיש נא ערעורו לכנסת או לשר המשפטים או לשר החינוך והתרבות.

ברם בזה לא סגי, באשר אף מבחינה לשונית גרידא אין פאן שחר ל"אישור": גם לאישור שמור מקומו הנכבד במינוח הרשמי. המחוקק "מקבל" החלטה, הנהפכת בכך לחוק, בהתאם לטיוטה או ל"הצעה", שהיא אין ואפס עד עצם "קבלתה". ואף אם עברו עליה שלבי הכנה ודיון, עד סף קבלה, ומשום מה תישלל דקה אחת לפני מועד הקבלה המיועד או המשוער, או שיידחה, ברגע האחרון, מועד הצבעת הסיכום — פאילו לא, או עדיין לא, ראה החוק אור עולם. לעומת זה, "מאשרים" — לפחות לפי המינוח הרשמי, ולשון החוק בכלל זה — דבר אשר כבר התגבש, ולגבי יוזמו כבר סופי. וכאן הבחנה קיימת בין שני מושגים "אישור": (1) שר האוצר, למשל, רשאי, לפי החוקים הצריכים לענייני משק וכספים, להתקין צווי מכס, פלו או היטלים עקיפים אחרים. צו כזה תקף (ז"א בר-תוקף) בהתפרסמו רשמית, אבל הוא טעון "אישור הכנסת"; משמע, פאן — אם לא יזכה לאותו אישור, בתוך זמן מסוים, פג תוקפו, אוטומטית. אבל עד תום התקופה הנ"ל הוא נשאר תקף. (2) בחוקים רבים נאמר: "שר... רשאי... לקבוע... באישור ועדת... של הכנסת...". — פלומר, רק אחרי אישור זה, ובזכותו, תיהפכנה אותן תקנות, לביצוע פריט מפריטי החוק, לתקפות, ובלית

אישור — בגניזה מקומן. שימוש זה במונח אחד לשתי תכליות — אינו רצוי. פרם עם פל הצורך בתיקון המעות-פביכול — זהו המינוח, המעוגן בחוק והמחייב, עד כי יושג שינוי הנאות.

יום נשמע ונקרא: "החוק נתקבל בקריאה ראשונה", או "בקריאה טרומית", או "בקריאה שנייה ושלישית". ובכל הנוסחאות הללו גלומים טשטוש, ערבוביה ותרתי דסתר. הפונה אינה ל"חוק" כי אם ל"הצעת חוק", היות ורק בהצבעת הסיכום הסופית נהפך העובר, פלומר הצעת החוק, לבעל ישות שלמה, פלומר לחוק.

עצם היות מדובר ב"קריאה ראשונה" אומר, פי עדיין לא "נתקבל" דבר, בבחינת היולדו של "חוק". אמת נכון הוא, פי בסיכום חיובי של "הקריאה הראשונה" גלומה — מהותית-ציבורית — מעין הספמה עקרונית של הפנסת למגמה הפסיסית המונחת ביסוד הצעת החוק. אבל אך זה, ותו לא. לכן צריך לומר: "בתום הקריאה הראשונה העבירה הפנסת את הצעת החוק לועדת... לשם הכשרתה לקריאה השנייה". וכמובן, היד נטויה להוספת הפירוש הנ"ל, פגון: "בזה הביעה הפנסת, מפללא, את הספמתה לרוח ההצעה".

אין "קריאה טרומית", ראשית בשל אי-קיומה בדינים הצריכים לעניין, ושנית בשל משמעות הערך הלשוני "טרומי", אלא הפונה הנה ל"דיון מוקדם", שהחובה בעריכתו חלה על הצעת חוק של חבר-פנסת או קבוצת חברי פנסת, להבדיל מהצעת חוק של הממשלה, המגיעה מיד

ל"קריאה ראשונה", בעוד הצעת חוק מתוך הפנסת עוברת "מכשלה-מסננת", ורק אחרי שעברה אותה בחיוב, היא עוברת לוועדה, וכאן רק לשם חנת-דעת: הועדה מציגה אותה לפנסת, אגב שינויה או כמות שהיא, ל"קריאה ראשונה", או ממליצה על "הסרתה מסדר היום", ומליאת הפנסת תכריע: ברצותה תביא אותה מליאת הפנסת לקריאה ראשונה, ותעביר אותה, פעם שנייה, לוועדה, ואז הטיפול בה זהה לטיפול בהצעה ממשלתית. וברצותה — תסיר אותה מסדר היום.

"הקריאה השנייה" מוקדשת לדיון ולהכרעה בפרטי הצעת חוק, על יסוד הצעת הועדה. "הקריאה השלישית" הנה אך פעולה אחת, קצרה: הצבעת סיפוס על הצעת חוק (עדיין "הצעה"!); כפי שיצאה מן הקריאה השנייה. תוצאת ההצבעה הייתה חיובית. היו"ר קובע: "נתקבל, אפוא . . . חוק . . .". (פלזני), והרי עתה זהו "חוק", ואמנם הוא טעון הגשה לנשיא המדינה, חתימתו עליו ו"חתימת-קיום" (קונטראסיגנאטורה בלעז) ממשלתית, ופרסום ב"רשומות/ספר החוקים". אבל פעולות אלו אינן אלא מעין אימותים טכניים, בלי שהגורמים המעורבים בהם רשאים להשהות או לשנות דבר או חצי-דבר.

תקופה תקופה של פעולת הפנסת וכינויה המיוחד לה. גם כאן בולט טשטוש וערפוב במינוח. ברם גם כאן צריך לקבוע המינוח שבדין, ולא הטעם האישי של המנצח על פלי תקשורת פלוני או אלמוני.

פרק הזמן הרגיל בין בחירת הפנסת לפתיחת יורשתה, נקרא, בלשון החוק: "תקופת פהונתה של הפנסת". ואין בדין

זכר למלה הלועזית "קאדנציה" או למלה העברית שאחדים משתמשים בה, "קצובה".

תקופת פהונתה של הפנסת מתחלקת למושבים. ואלה הפרקים הכל-שנתיים (ארבעה, אם לא שהתפזרה הפנסת לפני תום תקופת פהונתה הרגילה). למונח מושב גם משמעות שנייה, בחוק: לפי מספר חוקים — נשיא המדינה, הפנסת ועוד: "מושבם בירושלים". כאן הפונה לממד הגיאוגרפי, להבדיל מממד הזמן. מפילות זו אינה רצויה; אבל כל עוד המחוקק מחזיק בה, מינוחו מחייב, בעיקר לשם מניעת "עשיית הישר בעיניו" מצד כל כלי תקשורת או גורם ציבורי אחר.

"הפנסת תקיים שני פנסים בשנה", אחד באביב ובקיץ ואחד בסתיו ובחורף — קובע החוק. ושוב: אולי לא מוצלח, במקרה דנן, המונח פָּנָס, ואולי נתגלו, או הומצאו, מטבעות לשון עדיפות מאז חקיקת הדינים אשר הטביעו מטבע זה. אבל גם כאן המינוח שבדין מחייב עד לשינויו בדרך חקיקה.

נשיא המדינה, חברי הפנסת והשרים אינם "מושבעים" ואינם "נשבעים אמונים", בהיפנסם לתפקידם, פי אם משמיעים "הצהרת אמונים" (ועל הנשיא גם "להצהיר" וגם לחתום על הצהרתו). וכאן מעקמים מטשטשי המינוח שבחוק גם את רוח הדין וגם את שיקולי המחוקק, אשר רצה מדעת להימנע מפפיית "שבועה" על הנבחרים, והנהיג "הצהרת אמונים" גם לגבי שופטים, דיינים וכלל עובדי המדינה, הנכנסים לשירות בחוקף "מינוי" — להבדיל מחיילי צה"ל,

"המושבעים", וגם זאת עפ"י דין קרות. (לאחרונה בוטלה, כמעט כליל, גם שיטת השבעת עדים ודומיהם, לפני שופטים.) כך מצוה המחוקק, וטעמיו עמו, והם פבדי משקל. ופי כמה יש להקפיד במניעתה של "נשיאת שם השבועה לשוא!"

"שר... הבטיח להעביר את החוק עוד לפני הפגרה הקרובה". אבל פונת השר הנה היפוכו של הנוסח אשר שם בפיו פלי התקשורת: "המעביר" נושא, פלי ציונו של יעד ההעברה, מסיר אותו מן השולחן, ז"א, בלשון דין פרלמנטרי, מסדר היום. צ"ל — אם הפונה לקריאה הראשונה: "לעמוד על העברת הצעת החוק לועדה..."; ואם לדין הסופי הפונה: "לעמוד על קבלת החוק...".

אין שחר לצירוף המלים שרי הממשלה. ואכן אין הם "משתררים" על הממשלה, שכן פקידיה הם. אלא הם, ברמת ניב חגיגי, "שרי ישראל", או בלשון חולין "שרי המדינה", או, פשוט וקולע, שרים, או חברי הממשלה. ויש להימנע גם מצירוף מלים אחר: "ראש הממשלה ושריו". פי אין הם השרים "שלו", באשר, לפי השיטה הישראלית, הממשלה, פגוף, הנה מעין חבר שרים שני מעמד, ואין אף לאחד מהם, ואף לא לראש הממשלה, "פוח עליזן". צ"ל: "ראש הממשלה והשרים" או "ראש הממשלה וחבריה".

פלי התקשורת נוהגים לכנות כמעט כל הוראה שלטונית חוק, ללא הבחנה. הפישוט המלאכותי הזה עלול לטשטש

גבולין, ולעתים אף לגרום נזק מוחשי למי שסומך על אשר הוא קולט בדרך זו.

חוק הוא — וזאת... עפ"י החוק — רק "דבר חקיקה של הפנסת", וכן כל "פקודה", ו"א פרי חקיקה של "הנציב העליון לא"י", הנושא את הפינוי "פקודה", ופרי חקיקה של מועצת-המדינה הזמנית של ישראל. (לפי "חוק המעבר", פרי החקיקה הראשון של "האספה המכוננת" תוך היותה ל"פנסת הראשונה", רק "לדבר החקיקה של הפנסת ייקרא חוק". כלומר, הגדרות שונות בשני חוקים; אבל לא בניתוח-פרשנות עסקינן כאן).

המונח הכולל יותר הוא חיקוק, והוא מקיף גם חוק וגם פל תקנה; משמע — מעשי חקיקה מנדטוריים, המכונים, משום מה, לא "פקודה" אלא תקנה (למשל: "תקנות הגנה/שעת חירום", 1945, הידועות היטב, מטעמים ידועים...), ותקנות ישראליות לסוגיהן, כגון תקנות אין ספור של שרים לביצועם של חוקים, ו"תקנות-שעת-חירום" שהתקינו שרים ישראלים מדי פעם, עפ"י הסמכה ממשלתית, וגם בתחום שהוא, בדרך כלל, שמור לחקיקה מאת הפנסת.

"מונח-גג" הוא דין, המקיף גם חיקוק, גם "דבר המלך במועצה", ככול שעודנו תקף בישראל, חוק מאת הפרלמנט הבריטי במידת המשך תקפותו בישראל, דינים עותומניים שעודם תקפים, וגם הוראות שלטוניות בעלות דרגות נמוכות יותר, כגון צוים, חוקי-עזר (של רשויות מקומיות ואחרות) והוראות מחייבות אחרות, ועוד ועוד.

גם "סביב" המונחים דלעיל רבה ערפובייה, ובייחוד סביב הדרגה העליונה, "חוק". כל המינוח בנדון, המתחייב היום, על-פי "חוק" או "חיקוק" אחר או "דין" — נרידא, שונה ממשמעות המונחים במקורות העבריים או דומיהם — וככאן פן גם בתחומים אחרים, פגון דיני העונשין. פרם אין בכך משום "קריאת דרור" לבחירת מונחים מצד "כל דכפין". אלא המינוח הרשמי הוא המחייב כל עוד המוסמך לעיצובו לא שינה. או תיקן, אותו.

עשיית חוק היא חקיקה. מכלול ההוראות, פמות שהוא, הנו תחיקה, והיא או "תחיקה ראשית", פלומר מלאכת הפנסת בדרך החקיקה, או "תחיקת-משנה", פלומר מלאכת שר או מי שאצל לו השר, הפול לפי טיב ההסמכה שב"תחיקה הראשית", לצורך ביצועו של חוק, או לצורך אחר שמקורו בחוק. המונח "חוקה" מיוחד למעשה חקיקה אחד ויחיד, והוא החוקה, בה"א הידיעה, קונסטיטוציה בלעז, ועדיין איננה בישראל. "חוקי-יסוד" הם אותם חוקים שהפנסת פינתה אותם פך, וחוקה-הנחה לגביהם שהם פוללים הוראות "חוקתיות" (קונסטיטוציוניות בלעז). ולפי החלטה מנקה של הפנסת הראשונה, הם יחד, בתום הליכי חקיקתם, בזה אחר זה, יתאגדו ל"חוקה" של ישראל.

והיות ומיועדת למדינה חוקה אחת בלבד, והיא "החוקה", לפיכך שם הועדה הנוגעת בדבר, בגדר הפנסת, הוא: "ועדת החוקה חוק ומשפט". והמשיט ה"א-הידיעה זו, מסלף בכך ערכי יסוד, והרחק מעבר לתחום החוקתי-גרידא!

גם ברשות השופטת מכרסם נגע ביזיון המינוח שהנהיג המחוקק אגב שקילת כל פרט ופרט, לשוני לא פחות ממהותי.

פלי התקשורת מערבבים זה בזה תְּאֵי הרשות השופטת, כגון "בית משפט" ב"בית דין": מדי פעם מדובר ומודפס: "בית הדין הגבוה לצדק". ולא היא, אלא שמו — "בית המשפט הגבוה לצדק" (השם המלא: "בית המשפט העליון שבבתו פבית משפט גבוה לצדק"), באשר במתכונן ייחד המחוקק — אם פי לאו דוקא באורח עקיב לחלוטין — את הפינוי "בית משפט" לערכאות הממלכתיות-פלליות-מובהקות, להבדיל מערכאות לתחומים מוגדרים לחוד (כגון "בתי דין" רבניים, ודתיים אחרים, ו"בתי דין לעבודה).

ואין "מגישים בג"ץ", באשר למי "יגישו" את ביה"מ הגבוה לצדק? אלא — עותרים לבג"ץ.

ואין בישראל "שופט עליון" אלא אחד, ולא על פי "חוק השופטים" או "הוק בתי המשפט" הוא פועל ופוסק. פינוי זה פוגע, ואף בבחינת "תרחי דסתרי", באשר אין עליון, וכל שפן במספר יחיד, אלא אחד, ולא כל אחד מני רבים יכול להיות עליון (אולי פרט לנשיא בית-המשפט, ולא אליו פונת ממציאיו אותו פינוי). לכן עדיף, וכמובן גם מחייב, הפינוי שבחוק: "שופט בית-המשפט העליון".